

SOSYAL İLİŞKİLERDE SAYGI KAVRAMI: PSİKOLOJİ VE DİN AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Habil ŞENTÜRK*

ÖZET

Saygı kavramı, günlük hayatta sık sık kullanılan, sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından önemli bir ahlakî değer ve normdur. Saygı kavramının duygu, bilgi, inanç ve değerler gibi bir sübjektif cephesi; bir de saygı tezahürü olan tutum ve davranışlar halindeki objektif cephesi vardır. Sosyal ilişkiler ortamında insanların, *kendine, kutsala, başkalarına ve çevreye saygı*, şeklinde özetleyebileceğimiz birtakım tutum ve davranışları görülmektedir. Sosyal hayatta, saygılı tutum ve davranışların olumlu, saygısızlık olarak kabul edilenlerin ise olumsuz etkilerini görebiliriz. Bunun örneklerine sosyal ilişkiler, iletişim, iş ve ticaret hayatında daha çok rastlamaktayız. Bu çalışmada biz, saygı kavramını yüzeysel anlamının ötesinde, daha derinlikli anlamlarıyla dinî ve psikolojik açıdan incelemeğe ve değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Saygı, Din, Ahlak, Değer, Kişilik, Davranış

ABSTRACT

The Concept of Respect in Relation to Social Relations:

An Overview from Psychology and Religion

The concept of respect is often used in daily life, which is a necessary ethical norm for the healthy development of social relations. The concept of respect has a subjective dimension, which includes emotions, knowledge, beliefs and values, while its objective dimension includes attitudes and behaviors. In the context of social relations people show the attitudes of respect toward himself, sacred, other and environment. Respectful behaviors have positive outcomes in social life while disrespectful behaviors have negative consequences. Especially the concept of respect is important in the areas of social relations, communication, work and commerce. In this essay, we try to examine the concept of respect from religious and psychological perspective.

Keywords: Respect, Religion, Ethic, Value, Personality, Behavior.

* Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi / e-mail: habil@ilahiyat.sdu.edu.tr

Giriş

Saygı, günlük hayatımızda büyük önem verdiğimiz, konuşmalarımızda dilden düşürmediğimiz ahlakî bir kavram ve değerdir. Saygı, ahlakî olduğu kadar aynı zamanda dinî bir değerdir. Çünkü dinde, “saygı davranışları” Allah’a yönelik olduğu zaman ibadet halini alır. Zaten İslam’a göre, ahlak da dinin bir parçasıdır. Bu sebeple, ahlakî emir ve yasaklar da birer dinî emir ve yasak durumundadır.

Bu kadar önemseydiğimiz, sosyal ilişkilerde değer verdiğimiz bu kavramın anlamı konusunda da gerekli dikkati ve hassasiyeti gösteriyor muyuz? Bu konuda acaba ne kadar bilinçli değerlendirmeler yapıyor, gereken tutum ve davranışlarda bulunuyoruz? Biz bu sorulara olumlu cevaplar veremediğimiz için böyle bir yazıyı yazma gereğini duymuş bulunmaktayız. Saygı anlayışı ve uygulamalarında birtakım problemlerin olduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple saygı kavramını enine boyuna analiz eden, konunun psikolojik ve sosyal boyutlarını ele alan çalışmalar var mı, diye baktığımızda da fazla bir şey bulamadığımızı söyleyebiliriz¹. Sanırım bu yüzden bazı kavram kargaşaları yaşanmakta ve bu durum sosyal ilişkilerde iletişim problemlerinin yaşanmasına yol açmaktadır.

Konu önemli, insanların ona verdiği değer de ortadayken, acaba neden konuyla ilgili yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır, doğrusu üzerinde düşünülmeğe değer. Burada biz, bir kavram analizi yaparak problemin sebep ve sonuçlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

1. Saygı ve Saygısızlık Kavramları

Saygı, sözlükte değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye veya bir şeye karşı sevgi ile çekinme karışımı bir bağlılık ve takdir duygusuna dayalı olarak dikkatli, özenli ve ölçülü davranma durumu, hürmet, ihtiram, başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu gibi manalara gelir. Saygı kavramının, saymak kelimesiyle de alakası vardır.² Saygı bazen bir duruş, bazen bir nezaket, bazen de haddini bilmektir. Kişinin, bir taraftan kendini, başkalarının yanındaki konumunu, statüsünü, onlara karşı nasıl bir tavır ve davranış sergileyeceğini bilmesi, toplum içinde kendi hak ve görevlerini gözetmesi; diğer taraftan da başkalarının hak ve özgürlüklerine riayet etmesi, onlara karşı nasıl bir tutum ve davranış içinde olması gerektiğini bilmesidir. Bu saygı bilincini taşıyan birey ise, dengeli bir kişilik kazanarak fert ve toplum ilişkilerini de dengeye oturtmaya muvaffak olacaktır.

¹ Konuyla ilgili yapılmış bir araştırmada da benzer şikâyetlere rastlamaktayız. Bkz. Aşır Örenç, “Hz. Peygamber’e Yapılan Saygısızlıklar ve İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007, s.4

² Hasan Eren ve dğr., *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 1988, II, 1268-1269; Nevin Kardaş ve dğr., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, MEB Yay., Ankara 1996, IV, 2463-2466; Ferit Devellioğlu-Neval Kılıçkını, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1975, s.1037-1038

Saygı kavramını daha anlaşılır bir hale getirmek için şöyle bir yaklaşım uygun olabilir. Saygı kelimesinin saymak kökünden geldiği düşünülürse, dilimizde bulunan, birini ‘adamdan saymak, adam yerine koymak, hesaba katmak, dikkate almak, önem vermek,’ gibi deyimler bize bu konuda bir ipucu vermektedir.³ Birisi için, adamdan saymak, adam yerine koymak, ne demektir? Onu dikkate almak, ona değer vermek, varlığını kabul etmek, onu yok saymamak demektir. ‘Adam yerine koymamak’ şeklinde olumsuz kullanıldığında ise, kişiye layık olduğu değeri vermemek, onu muhatap almamak anlamına gelir.

Buradan başlayarak saygının anlamını; hürmet etmek, kişinin hakkını, hukukunu gözetmek, onun büyüklüğünü, üstünlüğünü kabul etmek ve buna uygun tavır ve davranışlarda bulunmak, hoş giden özellikleri, tutum ve davranışları sebebiyle onu beğenip sevmek, hayran olmak, takdir etmek, nezaket, dikkat ve ihtimam göstermek; onun sevgi ve beğenisini kazanma arzu ve çabası içinde bulunmak gibi sevgiye dayananlar yanında; bu davranışları gereken titizlikle yapamamış olmaktan dolayı endişe ederek ondan utanmak, çekinmek gibi korku yönü ağır basan tutum ve davranışları da içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. Buna göre saygı kavramının iki boyutu vardır: 1- Kişi, bir başkasına, onu sevdiği ve takdir ettiği için saygı duyar, saygı ifadesi olan davranışlar gösterir. 2- Ondan korktuğu ve çekindiği için saygı gösterir. Öyleyse saygı duymanın ve saygılı davranmanın sevgi ve korku gibi iki temel duyguya dayandığını, iki ayağının bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple bazı saygı davranışlarında bunun sevgi yönü ağır basarken, bazılarında da korku yönü daha etkili olabilir.

Bu genel yaklaşımdan sonra saygıyı, kişinin saygı bilincine bağlı olarak içten gelen, *iç kaynaklı saygı* ve ona dışarıdan empoze edilen, dış müdahaleler veya zorlamalar sonucu gösterilen *dış kaynaklı saygı* olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Burada sevgi ve takdire bağlı olan iç kaynaklı saygının daha sağlıklı ve daha güvenilir; korku ve endişeye dayalı olan dış kaynaklı saygının ise daha sağlıklı ve güvenilir bir saygı tipi olduğunu söyleyebiliriz.* Nitekim Yıldırım bu yaklaşımı genel ahlak kuralları açısından şöyle değerlendiriyor: “Eğer birey toplumsal kurallara kendiliğinden uygun davranıyorsa “içten denetimli”, çevresindekilerin etkisiyle uygun davranışlar gösteriyorsa “dıştan denetimli” biridir. Trafik polisi olduğu zaman kurallara uyan, olmadığı zaman uymayan kimsenin dıştan denetimli olması gibi. Ahlakın toplumsal açıdan hedeflediği bir gaye de fertleri olabildiğince içten denetimli yapmaktır.”⁴ Allport da, dinin yaşanış şekilleri bakımından bu tasnifi yapmakta ve *iç kaynaklı dindarlığı* olumlu karşılar ve takdir ederken, *dış kaynaklı, dıştan güdümlü veya*

³ Eren ve dğr., *Türkçe Sözlük*, II, 1269; Kardaş ve dğr., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, IV, 2465-2466; Devellioğlu-Kılıçkını, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.1038

⁴ Enbiya Yıldırım, *Din-Ahlak Ekseninde Hz. Muhammed*, Rağbet Yay., İstanbul 2007, s.99

dış beklentiye yönelik dindarlığı makbul saymamakta, samimi ve olgun bir dindarlık olarak görmemektedir.⁵

Saygısızlık kavramına gelince, sözlüklerde gereken saygıyı göstermemek, saygılı olmamak,⁶ düşüncesizlik, korkusuzca hareket etmek, kabalık, edepsizlik, hürmetsizlik gibi anlamlara gelmektedir. Görüldüğü gibi saygısızlık, genellikle saygının zıddı olan tutum ve davranışlar için kullanılmaktadır.

Saygısızlığın bu tanımlarına şunları da ekleyebiliriz: Bir davranıştaki kasta (niyet, amaç) bakarak bu eylemin saygısızlık olarak nitelendirilmesi mümkün olduğu gibi, herhangi bir kasıt olmasa dahi hareketin bizatihi kendisi saygı sınırını aşabilir. Aynı zamanda herhangi bir eylemin saygısızlık kapsamına girip girmemesi muhatabın statüsüne göre de değişebilecektir. Örneğin işyerindeki iki kimsenin birbiriyle ilişkilerinde herhangi bir söz veya fiil normal bir davranış kabul edilebilirken, iki kişiden birisinin âmir, diğerinin de memur olması halinde bu hareketin âmire karşı yapılması, eylemi saygısızlık olarak değerlendirmeye sebep olabilir. Buradan hareketle saygının ve saygısızlığın psikolojik tahlilini yapmak gerekirse, saygı genellikle olumlu duygu ve düşüncelere dayalı olumlu tutum ve davranışları içerir. Saygısızlık ise olumsuz duygu ve düşüncelere dayalı olumsuz tutum ve davranışları ifade eder.

Saygı ve saygısızlığın ne anlama geldiği, birtakım saygı veya saygısızlık davranışlarının hangi duygu, düşünce ve maksatlarla yapıldığını belirttikten sonra, bu soyut saygı ve saygısızlık anlayışının somut tezahürlerine dair bazı örnekler üzerinde durulabilir. Mesela, bizim kültürümüzde büyüklerin karşısında saygı gereği sigara içilmez, bacak bacak üstüne atılmaz, sözü kesilmez; bir iş yapılacaksa büyüklerden izin alınır. Bunların zıddını yapmak da saygısızlık olarak algılanır.

2. Saygı ve Kişilik İlişkisi

Saygı kavramına bir başka açıdan bakacak olursak; saygı, insanın kendisine ve başkalarına karşı takındığı bir tavır olması dolayısıyla, kişinin bu tavrı takınırken sahip olduğu bilinç düzeyi önemlidir. Kişiden beklenen saygı davranışının yerli yerince olabilmesi için, onun hem kendini bilmesi, her yönüyle tanınması yani sağlıklı bir benlik algısına sahip olması, hem de içinde bulunduğu ortamda kimlerin ve nelerin, ne olduğu, ne kadar önemli ve değerli olduğuyla ilgili bilgi, algı ve bilinç düzeyi önem arz eder. Ayrıca burada işin içine, kişinin inanç ve değerler dünyası⁷ da girmektedir. Buna göre kişinin

⁵ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, Çev. B. Sambur, Elis Yay., Ankara 2004, s.71-92; Ayrıca bkz. Hasan Kayıklik, "Allport'a Göre Dinî Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım," *Dini Araştırmalar*, C.5. S.15, Ankara 2003, s.136

⁶ Eren ve dğr., *Türkçe Sözlük*, II, 1268.

⁷ Nitekim saygı kavramının dayandığı temel olan ahlakı, bir *değerler sistemi* olarak tarif edebiliriz. Bkz. Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay., İstanbul

şahsiyetini oluşturup geliştirebilmesi açısından, sosyokültürel hayatta nelere değer verip vermeyeceği, neleri benimseyip benimsemeyeceği, nelere katlanıp katlanmayacağı konusunda karar verebilmesi için bilgilenmesi, kültürlenmesi gerekmektedir.⁸

Saygı kavramının, kişinin benlik algısı, dünyaya ve olaylara bakış açısıyla, dolayısıyla onun eğitimi ve kişiliği ile alakasını belirttikten sonra, bir kimsenin gerek kendine ve gerekse başkalarına karşı saygılı olabilmesi için öncelikle onda bir saygı anlayışının bulunması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu anlayışın oluşması ve gelişmesi için de kişinin aldığı eğitimin ve içinde yaşadığı kültürün niteliği önemlidir.

Demek ki, toplumda insanların birbirlerine karşı saygılı olmaları ve sosyal hayata saygı kültürünün hâkim olması için, o toplumun *kültürel yapısının* ve *millî eğitim sisteminin* bu amacı gerçekleştirebilecek maddî ve manevî özelliklere sahip olması gerekmektedir. Açacak olursak, kişide görülen saygılı tutum ve davranışlar bir tezahür ise, bu görüntünün altında görünmeyen, fakat gerçekte onu oluşturan, yönlendiren bir eğitim ve kültür yapısı vardır. Bir başka deyişle bu tutum ve davranışlar, onların sahibinin almış olduğu *eğitim* ile etkisi altında kaldığı *kültürün* göstergesidirler. Öyleyse, bir toplum saygılı bireylerle karşılaşmak istiyorsa, bunun için gerekli olan eğitim ve kültür yatırımlarını yapmak ve huzurun, mutluluğun ve güvenliğin garantisi olan, her yönüyle bilinçli ve olgun şahsiyetler yetiştirmek durumundadır.

Ayrıca toplumun içindeki bilim adamı, sanatçı, siyaset ve devlet adamları gibi seçkinlerin, ideal şahsiyetlerin de hayatlarıyla, tutum ve davranışlarıyla topluma iyi yönde örnek olmaları, toplumun ahlakî değer ve normları bakımından büyük önem arz etmektedir.

3. Saygı, Değerler ve Sorumluluk Duygusu

Saygı, ahlakî bir değer olarak kişinin değerler sitemi içindeki yerini alırken, onlarla bir bütünlük oluşturur. Kişinin değerler dünyası, onun dünya görüşünü belirleyen temel faktörler arasındadır. Böylece, değer tercihlerine bakarak biz, o kişinin şahsiyeti hakkında bir fikir sahibi olabiliriz. Nitekim bazı psikologlar *kişilik tiplerini* bu anlayışa göre oluşturmuşlardır. Mesela, Spranger kişilik tiplerini tasnif ederken “*dindar, politik, sosyal, estetik, ekonomik ve teorik* olmak üzere altı temel insan tipi olduğunu belirtmekte, söz konusu bu tiplerin her birinin de kendisine has bir değer sistemiyle yönlendirildiğini ifade

1995, s.19-20, 46-47; Münire Erden-Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yay., Ankara 1995, s.102; Myra Windmiller, “Ahlak Gelişimi ve Ahlakî Davranış”, Çev. D. Öngen, James F. Adams, *Ergenliği Anlamak* içinde, İmge Kit., Ankara 1995, s.226, 246-250; G. W. Allport, *Olmaktan Oluşa*, Çev. B. Sambur, Katkı Yay., Ankara 2006, s.105-108; Hâbil Şentürk, *Eğitim Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta 2003, s.45

⁸ Şentürk, *Eğitim Psikolojisi*, s.7-9.

etmektedir.”⁹ Buna göre, dindar ve ahlaklı bir kişinin dinî ve ahlakî değerlere; sanatçının estetik, politikacının da politik değerlere daha çok önem vermesi beklenebilir. Öyleyse başkalarına saygılı bir kişinin de ahlakî değerleri ön plana alan bir saygı anlayışına sahip olması gerekmektedir.

Saygı kavramıyla yakın ilişkisi olan sorumluluk duygusu ise, kişinin inanç ve değerler sitemine dayalı olarak işleyen bir mekanizmadır. Bu sebeple sorumluluk duygusu gelişmemiş bir kişiden, ahlak ve saygı konusunda beklenen davranışı göremeyebiliriz. Öyleyse saygı ifadesi olan tutum ve davranışlar da, kişinin sorumluluk duygusunun veya bilincinin birer göstergesi durumundadırlar. Sorumluluğunu bilen insanlar, öncelikle kendine, daha sonra da başkalarına, onların hayat hakkına, temel hak ve hürriyetlerine, kişilik haklarına saygılı davranmanın bir gereklilik olduğunun farkındadırlar. Çünkü ancak bu takdirde sosyal barışın mümkün olacağını, kendisinin ve toplumun güvenliği, verimliliği, ilerlemesi, refahı, huzur ve mutluluğunun bu şekilde sağlanabileceğini bilmektedirler.

4. Saygı ve İletişim

Saygı deyince kişi, genellikle başkalarının kendisine göstermesi gereken saygıyı hatırlamaktadır. Halbuki kendisinin de başkalarına saygılı olması gerektiği, genellikle aklına gelmemektedir. Sosyal ilişkilerde karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesi gereğince sevgi de, saygı da tek taraflı olmaz. Bunu herkes bilir, ancak neden acaba bazıları hep başkalarının onlara karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerini, onları sevip saymalarını beklerken, kendi sorumluluklarını unuturlar da, başkalarına karşı gereken sevgi ve saygıda kusur ederler? Bunun sebebi, kişinin kendi bencil duygularını aşamaması, sosyal ve ahlakî değerleri/normları içselleştirememesi ve kabullenememesinden kaynaklanan bir sosyalleşme eksikliği olsa gerektir.

Bu durumun iletişim faaliyetlerinde de yansımalarını görmek mümkündür. Şöyle ki, bazıları başkalarının varlığını kabullenerek saygılı bir şekilde, onların fikir ve inançlarına katılmasalar bile, o düşünce ve inançlara karşı, konuşmalarında, karşısındakileri küçümsemeden, suçlamadan, hakaret etmeden, nezaketle kendi düşünce, kanaat ve inançlarını ortaya koyabilirken; bazıları da bu saygılı tavrı göstermeyip karşısındakileri küçümseme, suçlama ve onlara kendi fikirlerini empoze etme veya zorla kabul ettirme gibi yanlış davranışlar içine girebilmektedir. Neticede saygılı davranışlar, sağlıklı iletişim bakımından elverişli bir zemin oluştururken, saygılı olmayan davranışlar

⁹ Asım Yapıcı-Zeki Salih Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.1, S.4, İstanbul 2003, s.182

birtakım iletişim arızalarına sebep olmaktadır.¹⁰ Çünkü saygılı davranışlar insanları yaklaştırıp karşılıklı olarak birbirini anlamaya yöneltirken, saygısız davranışlar onları uzaklaştırmakta, anlama ve anlaşma ortamını zedelemektedir. “Bu noktada ortaya çıkabilecek olumsuzlukları gidermek ve iki tarafın birbiriyle uzlaşmasını sağlamanın en temel ilkesi karşılıklı saygıya dayalı ilişkiler kurulmasıdır.”¹¹

Saygının iletişimdeki rolünü Adnan Ziyalar, Saygı konusunda Maltepe Üniversitesinde verdiği konferansta şöyle dile getiriyor: “Size saygının ne olduğunu en iyi şekilde anlatabileceğine inandığım bir Adli Tıp hatıramı anlatmak istiyorum:

Dosyasında üç katil olayı bulunan bir mahkûmu muayene edeceğim. Görevliler 35 yaşlarında bir genç adamı çalışma odama getiriyor. Ayağa kalkıyorum ve mahkûma, “Hoş geldiniz, buyurun oturun” diyorum. Mahkûm çok şaşırıyor. Bu güne kadar hiç kimse ona hoş geldiniz, buyurun oturun dememiştir. Yüzüme şüpheyle bakıyor. Tekrarlıyorum, “Buyurun, oturun. Kahvenizi nasıl içersiniz ?” Karşılıklı kahvelerimizi içiyoruz. Muayene bitiyor ve mahkûm koğuşuna dönüyor.

Aradan 15 yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Çalışma odamdan içeriye bir adam girer. Doktor bey, beni tanıdın mı, diye sorar. Adama dikkatle bakıyorum, tanıyamadım, diyorum. “**Kahveyi hatırla!**” diyor. Ben kahveyi hatırlamıştım. Arkasından, sarılabilir miyim, diyor. Birbirimize sıkıca sarıldık. İki insan, 15 yıl sonra bir saygının iadesi için bir araya gelmiştik. Bir fincan kahve ve bir tek kelime... O insanı Van’dan İstanbul’a getiren şey sadece saygıydı. O bir mahkûm olabilirdi. Suçlu da olabilirdi. Ama o bir insandı ve saygıya layıktı. Sana bir kahve borcum var doktor, dedi. Bir kahvede oturup ikinci ve son kahvelerimizi de içiyoruz. İkimizin de gözleri yaşlı, ama ikimiz de çok mutluyuz. Çünkü *biz iki insanız.*”¹²

5. Dinî ve Ahlakî Bir Değer Olarak Saygı

Bütün dinler mensuplarına, Tanrı’ya, insanlara, çevreye ve topluma saygılı olmayı telkin ederken, saygısız davranışları hoş görmezler. Peygamberler de insanlara değer veren, onlarla iyi ilişkiler içerisinde olan saygılı bir kişilik sahibidirler. Çünkü onlar, insanlara insanlığı, güzel ahlakı, dünyada ve ahirette mutlu olmanın yollarını öğretmekle görevli örnek kişilerdir. İslam dini,

¹⁰ Sağlıklı iletişim ortamı konusunda geniş bilgi için bkz. Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kit., İstanbul 1992, s.26-32, 50-66,76, 133-166; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yay., İstanbul 1999, s.174-215

¹¹ Yıldırım, *Din-Ahlak Ekseninde Hz. Muhammed*, s.98; Ayrıca bkz., R. Sennett, *Saygı: Eşit Olmayan Bir Dünyada* (Çev: Ü. Bardak), Ayrıntı Yay., İstanbul 2005, s.225-228.

¹² http://www.maltepe.edu.tr/05_haber/reh_sempozyum/adnan_ziyalar.doc (Erişim tarihi: 04.06.2008)

Müslümanların insanlarla ilişkilerini düzenlerken karşılıklı sevgi ve saygı esasını gözetmiş, onları dinde kardeş ilan etmiştir.¹³

İslam'ın kelime manası, Allah'a saygıyla boyun eğmek, O'na güvenip teslim olmak demektir. Namaz, oruç ve zekât gibi ibadetler de Allah'a olan sevgi, saygı ve bağlılığın en güzel örnekleridir. Demek ki, İslam'a göre saygı kavramı, ahlakî olduğu kadar, aynı zamanda dinî bir değer ifade etmektedir. Şu ayetler, konuyla ilgili olarak, üzerinde durulmaya değer niteliktedir: “Muhakkak ki Biz, seni bir şahit, bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik ki, (siz ey müminler) Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, ona destek olup saygı gösteresiniz, Allah'ı sabah, akşam tesbih ve tenzih edesiniz.”¹⁴ “Ey iman edenler! Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Ey iman edenler! *Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin.* Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi O'nunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün amelleriniz boşa gidiverir.”¹⁵

Kur'an'da ve hadislerde insanlar arası ilişkiler bakımından da saygıyla ilgili emirler, yasaklar ve tavsiyeler vardır. Mesela bir ayette, “Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere sahiplerinden izin almadan, onlara selam vermeden girmeyin. Eğer karşılıklı haklarınızı dikkate alacak olursanız bu öğüt sizin kendi iyiliğiniz içindir.”¹⁶ Burada Allah, insanların mesken hakkına saygı gösterilmesini istemekte, sosyal ilişkilerde uyulması gereken bir nezaket kuralına dikkat çekmektedir. Bir hadiste de Hz. Peygamber sevgi ve saygının, dinde ve insanlar arası ilişkilerdeki önemini vurgulamıştır: “*Küçüklerimize merhamet etmeyen, sevgi ve şefkat göstermeyen, büyüklerimize saygılı olmayan, saygı göstermeyen bizden değildir.*”¹⁷

Yukarıda değerler ve saygı ilişkisi üzerinde dururken de belirttiğimiz gibi, saygı kavramına bir ahlakî değer olarak baktığımızda kişinin saygı anlayışının, din ve ahlak anlayışından bağımsız olamayacağını hatırlatmak gerekmektedir. Yunus'un da dediği gibi,

“Elif okuduk ötürü,
Pazar eyledik götürü,
Yaratılanı hoş gördük,
Yaratandan ötürü.”

İnsanların başkalarına, çevrelerine niçin saygılı olmaları gerektiği konusunda bir inanç, bilgi, kanaat ve anlayış sahibi olmaları kaçınılmaz bir

¹³ “Şüphesiz müminler, kardeşler.” Hucurât, 49/10

¹⁴ Fetih, 48/8-9

¹⁵ Hucurât, 49/1-2

¹⁶ Nur, 24/27

¹⁷ Tirmizî, Birr, 15. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, DİB Yay., Ankara 1980, s.189-194

gerekliliktir. Öyleyse onların çevrelerine karşı olan tutum ve davranışlarındaki saygı tezahürlerinin, din ve ahlak anlayışlarından ve bu anlayışı oluşturan dinî ve ahlakî değerler sisteminden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

6. Demokrasi Kültürü, Hoşgörü ve Saygı

Demokrasi bir hoşgörü ve saygı rejimidir. Demokrasi kültürü bakımından saygı kavramının daha çok “başkalarına katlanmak” anlamı üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü sağlıklı bir demokrasi kültürü deyince insanların fert fert değil de, toplu halde yaşadıkları ortamlar, sosyal ilişkilerin yoğun olduğu, ancak hak-hukuk mücadelelerinin kavgasız gürültüsüz bir anlaşma ile sonuçlandığı veya karşılıklı saygıya dayalı bir çözüme ulaşıldığı durumlar akla gelir. Bu bakımdan insanların böyle sıkıntılı durumlarda birbirlerine saygılı olmaları, onlardan gelebilecek sıkıntılara katlanmaları büyük önem arz eder. Aksi halde insanların anlaşmaları zorlaşır, toplumun düzeni, huzuru bozulur ve demokrasi kültürü yara alır. Bu sebeple demokratik toplumlarda, bireylerin birbirini hoş görmesi, birbirine katlanması, sosyal uyum ve bütünlüğün sağlanabilmesi, korunabilmesi için karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler sistemine ihtiyaçları vardır. Bu da toplumun manevî değerlerinin gücüne ve bu konuda verilecek eğitimin kalitesine bağlıdır.

Bireylerin hangi topluma, hangi kültüre, hangi inanç ve değerlere bağlı oldukları konusunda gerekli mensubiyet şuurunun geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu sevgiye dayalı saygının sağlanabilmesi için de, o toplumun millî ve manevî değerlerinin sağlıklı bir eğitimle bireylere kazandırılması, benimsetilerek¹⁸ kişiliklerine nakşedilmesi gerekmektedir. Yoksa zorlama metotlarla onların birbirini sevmesi, sayması mümkün değildir.

7. İnsanın Kendine Saygısı

İnsanın kendine saygısı derken ne kastediyoruz? Kişinin kendine saygısı derken, kendine değer vermesi, önemli görmesi, ciddiye alması; başkalarına karşı kendi benliğini, kişilik ve kimliğini koruması, başkalarının hak ve hukukunu korurken kendi hak ve hukukunu ezdirmemesi, nefsinin, inanç ve değerlerini çiğnetmemesi gibi hususlar sıralanabilir. Öyleyse, kişi her hususta olduğu gibi saygı konusunda da önce kendinden başlamalıdır. Bunun için de o, kendini tanımak, otokontrol mekanizmasını kullanarak maddî ve manevî istidat, kabiliyet ve özelliklerini bilerek hareket etmek durumundadır. Bu arada şunu da belirtelim ki, kişinin kendine saygısı özgüveni, özgüven de özsaygıyı gerektirir veya biri diğerini takviye eder.¹⁹

¹⁸ Bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, s.92-95

¹⁹ Jerry M. Burger, *Kişilik* (Çev: İ.D.E. Sarioğlu), Kaknüs yay., İstanbul 2006, s.486-487,494-500; Sennett, *Saygı*, s.103-108,225-228.

Kişinin, kendine saygı konusunda bencil ve sosyal duyguları arasında, kendisi ve başkaları açısından dengeli bir yaklaşıma ihtiyacı vardır. Yani kişinin bencil duyguları onun özgüven ve özsaygıda aşırı giderek kendini beğenmiş, kibirli bir hal almasına sebep olabildiği gibi, sosyal duygularının etkisiyle başkalarına saygılı olmak isterken sosyal baskı altında ezilmesine de sebep olabilir. Bu iki aşırı hal psikolojide, egosantrik ve sosyosantrik bir tutumun sonucu olarak ifade edilebilir. Demek ki, sağlıklı kişilik yapısının gereği olarak birey, kendine olan saygıyla başkalarına olan saygı arasında bir denge kurmak durumundadır. Başka bir ifadeyle, kişinin kendisine olan saygısıyla başkalarına olan saygısı ters orantılıdır.

8. Kutsala Saygı

İnsanda *kutsala saygı, din duygusunun temelidir*, denebilir. İslam'a göre en büyük kutsal Allah'tır. Müslüman, başta kendi, sonra da çevresindeki varlıklar üzerinde derin ve ibretli düşünceler ve akıl yürütmeler sonucu evreni yani bütün varlıkları yaratan bir Allah olduğuna inanmak durumundadır. Bu onun fitratının gereğidir.²⁰ Öyleyse, mümin inandığı Allah'a saygı duymak, bunun gereği olarak da birtakım ibadet, dua ve niyazlarla O'na yönelmek, verdiği nimetlerden dolayı sevgi, saygı ve bağlılık duygularını sunmak gereğini duyacaktır. İşte kul ve Rab ilişkisi çerçevesinde kişinin hayatını düzenleyen, şekillendiren ve ona manevî bir haz ve mutluluk yolunu vadeden değerler sistemine din diyoruz. Buna göre, dinin özünü kutsala saygı oluşturmaktadır, diyebiliriz.

Günlük hayatımızda bir işe başlarken çektiğimiz besmele (bismillah), Kur'an ve ezan okunurken sessizce dinlemek, namaz kılan kimsenin önünden geçmemek, camiye abdestle ve ayakkabılarımızı çıkartarak girmek, Kur'an'ı rasgele yerlere bırakmayıp yüksekte uygun bir yere koymak, Peygamberimizin adı anıldığında salavât getirmek gibi davranışların her biri birer kutsala saygı niteliğindedir.

9. Çevreye Saygı

Çevre, canlıların yaşamaları için gerekli olan bütün unsurları içine alan çok geniş ve kapsamlı bir kavramdır. Çevre deyince, içinde yaşadığımız ortam akla gelmektedir. Çevremizde bulunan varlıklar insan, hayvan, bitki ve eşya

²⁰ Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, Isparta 2005, s.23; Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yay., İstanbul 1996, s.21-28; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000, s.71-72; Bekir Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, DİB Yay., Ankara ts., s.143-149; Mehmet Bulut, *Kur'an'da Allah'ın Varlığı*, Tibyan Yay., İzmir ts., s.11-12; Abdurraman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, Yalnızkurt Yay., İstanbul 1997, s.16-25

olarak hepsi bizim için değerlidir. Çevreyi ana hatlarıyla sosyal çevre, kültürel çevre, fizikî çevre, tabii çevre gibi kısımlara ayırabiliriz.²¹

İnsanın yaşadığı çevreye saygılı olması, aslında kendine olan saygısının bir gereğidir. Çünkü kişi çevresine saygılı olmakla, çevresinin kendisi için yaşanabilir özelliklerini korumak, onlara zarar vermemek durumundadır. Mesela, çevresini kirleten birisi, çevreye zarar verirken aynı zamanda kendine zarar vermektedir. Çünkü kişinin hayatı, çevresiyle bir bütünlük arz etmektedir. Çevre demek hayat demektir, elverişli bir çevre olmadan hayat olmaz. Psikolojide organizmanın gelişmesini sağlayan, kişiye kişiliğini kazandıran iki unsurdan biri veraset/kalıtım yani canlının doğuştan getirdiği özellikler, diğeri de içinde bulunduğu çevredir, ortamdır.²²

Bu ortamda yaşarken, kendini düşünen insan başkalarını düşünmeden edemez. Onun başkalarını düşünmesi, onları tanınması, onlarla beraberce ve problemsiz yaşamının yollarını öğrenmesini, sosyalleşmesini gerektirecektir. Saygı bir bakıma, kişinin çevreye uyumunun bir gereği olduğu kadar, insanlarla işbirliği ve işbölümünün, sosyal bütünleşmenin de bir gereğidir.

İnsandan tabiata ve eşyaya geçildiğinde de bir saygı anlayışının, hayatın kaçınılmaz bir icabı olduğunu görmekteyiz. Bir öğrencinin sınıfını, oturduğu sırasını koruması, temiz tutması; sokaktaki vatandaşın caddeye çöp atmaması çevreye saygısının bir tezahürü veya göstergesidir. Aynı şekilde çevremizi ağaçlandırmak, yeşili korumak, orman yangınlarına karşı duyarlı olmak da çevreye saygının bir gereğidir.

Sonuç

Saygı kavramı, günlük hayatımızda sık sık kullandığımız, sosyal ilişkilerimizin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından önemli bir ahlakî değer ve normdur. Saygı, hem bir değer, hem de bir normdur. Değerdir, çünkü insanın saygılı davranmadan önce, zihninde ve gönlünde saygıyla ilgili inanç ve değerler dünyası ve buna bağlı bir saygı anlayışının oluşması gerekir. Normdur, çünkü saygı değerinin tutum ve davranışlara dönüşebilmesi için sosyal kurallar halinde, uygulanabilir şekilde ortaya konması lazımdır. Ancak bu safhadan sonra kişideki saygı anlayışının fonksiyonel hale gelmesi mümkündür.

Buna göre saygı kavramının duygu, bilgi, inanç ve değerler gibi bir sübjektif cephesi; bir de sosyal ve ahlakî normlar, saygı tezahürü olan tutum ve davranışlar halindeki objektif cephesi vardır. Buradan hareketle, insanların saygıyla ilgili tutum ve davranışlarının dış görünüşleri kadar, belki daha da fazla, o davranışları hangi niyet, duygu ve düşüncelerle ortaya koydukları önem arz eder. Bu sebeple biz, saygı tezahürü olan tutum ve davranışları, duygusal ve

²¹ Habil Şentürk, “Hz. Peygamber ve Çevre Bilinci”, *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu*, 21 Nisan 2003, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta 2006, s.81-86.

²² Şentürk, *Eğitim Psikolojisi*, s.16-18.

motivasyonel temellerine bakarak değerlendirmek durumundayız. Buna göre temelinde bir, sevgi ve takdir ağırlıklı, bir de korku ve çekinme duygularının ağır bastığı saygı tezahürleri vardır. Bir başka yaklaşımla; 1- *İç güdümlü, iç kaynaklı veya içselleştirilmiş saygı*, 2- *Dış güdümlü, dış kaynaklı veya dışa bağlı saygı* tipinden bahsedebiliriz.

Sosyal ilişkiler ortamında insanların, inanç ve değerler dünyasının özelliklerine bağlı olarak bizzat kendinden başlamak suretiyle, *kendine, kutsala, başkalarına ve çevreye saygı*, şeklinde özetleyebileceğimiz birtakım tutum ve davranışları görülmektedir. Bu bakımdan, gerek tek tek bireylerin, gerekse bir bütün olarak toplumsal yapının sağlıklı bir eğitime ve elverişli bir kültür ortamına ihtiyaçları vardır.

Sosyal hayatta, saygılı tutum ve davranışların olumlu, saygısızlık olarak kabul edilenlerin ise olumsuz etkilerini görebiliriz. Bunun örneklerine sosyal ilişkiler, iletişim, iş ve ticaret hayatında daha çok rastlayabiliriz. Öyleyse, saygı anlayışının hâkim olduğu bir sosyal ortam özleniyorsa, bunun için gerekenlerin yapılmasına kişinin kendinden başlanması, buradan bütün toplumu kapsayacak bir saygı kültürüne ulaşılması hedeflenmelidir.